

ברכת 'מעין שבע'

יסוד תקנתה וחיובה
יהודה גולדברג

עיון בטעם ברכת מעין שבע מגלה בפנינו את הרובד המיוחד של ברכה זו,
ומתוך כך את מקומה המיוחד בתפילות השבוע.

פתיחה

אחת ההלכות המיוחדות ביותר שאנו מקיימים כל שבוע היא אמירת ברכת מעין שבע. בעצם, תקנה זו מעוררת תמיהה רבתי, שהרי לא מצינו שנוספו לתפילת ערבית תוספות מעבר למבנה הבסיסי שלה – קריאת שמע ותפילת שמונה עשרה, ובפרט לא תוספות של שליח ציבור. לא מצאנו תקנה דומה לזו באף חג או זמן אחר.¹

שרם הדיון בנושא, נעתיק את הברכה כפי שהיא מופיעה ברמב"ם:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו, אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה ברחמיו שמים וארץ, מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו האל הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו בשבת קדשו כי בס רצה להניח להם לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד מעין הברכות אל ההודאות אדון השלום מקדש השבת ומברך השביעי ומניח בקדושה לעם מדושני עונג זכר למעשה בראשית, אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו וכו' ברוך אתה יי מקדש השבת.²

1 חוץ מיוה"כ שנוספו בו פיוטים שהש"ץ אומרם, אך אינם מעיקר הדין.

2 רמב"ם הל' תפילה וברכת כהנים פ"ט ה"י

טעם הברכה - שיטת רש"י והר"ן

המקור לברכה זו נמצא בדברי רבא במסכת שבת.³ יש מחלוקת בגמרא האם מזכירים מאורע החל באותו היום בתפילות שנוספו מחמת מאורע אחר.⁴ הגמרא אומרת שהלכה כרבי"ל שאומר שבכל תפילה יש להזכיר אותו מאורע, ולא כשאר התנאים שאומרים שלא מזכירים אותו. על כך מקשה הגמרא הלכתא אהלכתא:

דאמר רבא: יום טוב שחל להיות בשבת, שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית אינו צריך להזכיר של יום טוב, שאילמלא שבת אין שליח ציבור יורד ערבית ביום טוב.⁵

משמע שמכיוון שיום השבת בלבד גורם לברכת מעין שבע ("שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית"), אין להזכיר בה יו"ט! עונה הגמרא:

הכי השתא! התם - בדין הוא דאפילו בשבת נמי לא צריך, ורבנן הוא דתקוני משום סכנה, אבל הכא - יום הוא שנתחייב בארבע תפלות.⁶

כלומר, ברכת מעין שבע אינה נצרכת מעיקר הדין, אלא כל תקנתה היא עקב סכנה. מסביר רש"י שם וזה לשונו:

משום סכנה - מזיקין, שלא היו בתי כנסיות שלהן בישוב, וכל שאר לילי החול היו עסוקין במלאכתן, ובגמרן מלאכתן מתפללין ערבית בביתן, ולא היו באין בבית הכנסת, אבל לילי שבת באין בבית הכנסת, וחשו שיש שאין ממהרין לבא ושוהין לאחר תפלה, לכך האריכו תפלת הצבור.⁷

בחידושים המיוחסים לר"ן הובא שם⁸ טעם דומה על פי הגמרא בפסחים⁹ שאומרת שבשבת שכיחי מזיקים ולכן אסור לאדם להישאר

3 שבת כד, ב

4 כחנוכה שחל בשבת, שתפילת מוסף באה מחמת השבת ולא מחמת חנוכה, האם נזכיר במוסף זה 'על הנסים' או לא.

5 שבת שם

6 שם

7 רש"י שם ד"ה משום סכנה. ועיין בחידושי שפת אמת מדוע טעם זה לא שייך גם ביו"ט.

8 חידושי הר"ן שבת כד, ב ד"ה ש"ץ היורד

9 פסחים קיב, ב

יחידים בבית הכנסת. לשיטתו, ברכת מעין שבע תוקנה כדי שהציבור יתעכב עד שכולם יסיימו תפילתם.¹⁰ יוצא אם כן לפי רש"י והר"ן שסיבת התקנה היא מקרית לגמרי. אין דין מכוון בברכת מעין שבע, אלא כל טעמה הוא כדי לעכב מעט את הציבור. הסבר זה כמובן תמוה ביותר, וכי אז הדרך היחידה לעכב ציבור?

טעם הברכה - שיטת הרמב"ם והגר"א

טעם נוסף לתקנה זו מצאנו בדברי הגר"א. להבנת דבריו יש להקדים ולהביא את דעת הגאונים המובאת בטור, שלפיה אדם שהתפלל תפילת חול בליל שבת¹¹ יכול לשמוע ברכת מעין שבע ולא יצטרך להתפלל שוב. עוד מביא הטור דיעה שסוברת שאפילו לא התפלל אדם כלל, יכול לצאת ידי חובה בברכת מעין שבע.

הטור חולק עליהם, וזה לשונו:

ותימא הוא, כיון שמחזירין אותו אם לא הזכיר של שבת, היאך יוצא בברכה אחת מעין שבע. ולא דמי למה שכתב בה"ג יחיד שלא הזכיר של ר"ח ושמע מש"ץ התפלה מראש ועד סוף שיצא, דשאני התם ששומע כל התפלה, אבל הכא היאך יוצא בברכת מעין שבע במקום שבע. וקשיא טפי לרב נטרוניא שאומר שיוצא בו אפילו אם לא התפלל כלל, דלא קי"ל כרבן גמליאל דאמר ש"ץ פוטר היחיד אלא בראש השנה ויום הכיפורים, אבל בשאר ימות השנה לא.¹²

איך יתכן, שואל הטור, שבברכת מעין שבע אדם יוצא ידי חובת תפילת שבע? הרי אפילו לדיעות שלפיהן אדם ששכח 'יעלה ויבוא' בראש חודש¹³ יכול לצאת ידי חובה בשמיעת חזרת הש"ץ, כאן לא שמע שמונה

10 לכן לפי שיטתו תיקנו רק בשבת ולא ביו"ט, שאז לא שכיחי מזיקין.

11 וצריך לחזור, כמופיע בשו"ע או"ח סי' רסח סע' ד, שמי שלא הזכיר כלל של שבת צריך לחזור ולהתפלל.

12 טור או"ח סי' רסח בסופו

13 שדינו שצריך לחזור על תפלתו, חוץ מערבית. עיין טור או"ח סי' תכב.

עשרה ברכות, אלא רק 'מעין שבע' בברכה אחת, ואיך יתכן שיצא בזה? עוד תמה הטור על שיטת רב נטרונאי, שאמר שאפילו לא התפלל ערבית כלל יכול לצאת בזה ידי חובה, הרי אין הלכה כרבן גמליאל¹⁴ שש"ץ פוטר את היחיד, אלא רק בראש השנה וביום הכיפורים!¹⁵ בעקבות קושיות אלו דוחה הטור את דברי הגאונים להלכה.

הבית יוסף מתרץ את דברי הגאונים:

אין ספק שיש לתמוה על דברי הגאונים האלה כמו שתמה רבינו, אך יש לומר שטעם הגאונים האלו דכיון דתפלת ערבית רשות לא חמירא כשאר תפלות לרב משה כדאית ליה ולרב נטרונאי כדאית ליה.¹⁶

הבית יוסף מסביר שאכן דברי הגאונים קשים, אך אפשר ליישבם בכך שתפילת ערבית רשות ולכן הקלו בה.¹⁷ עובדה זו אמנם מוזכרת בגאונים כטעם להקל, אך צריך עיון מהו היחס בין העובדה שתפילת ערבית רשות, לבין העובדה שאין חיוב להתפלל את כל התפילה, שהרי לכאורה אם ישנה חובה להתפלל היא מוחלטת. אלא צריך לומר שכיון שמעיקר הדין אדם לא חייב להתפלל תפילה זו, אנו לא נחייב אותו לחזור להתפלל שבע, אלא רק מעין שבע. אך מה יענה הבית יוסף לשאלת הטור שלא קיימא לן כר"ג אלא בר"ה ויוה"כ? צריך לומר שגם כאן יענה הב"י שאכן לא קיימא לן כר"ג בתפילות שהן חובה, אך בתפילות שהן רשות אפשר להסתמך על ברכת מעין שבע. אכן בשו"ע פסק להלכה כדעת הגאונים,¹⁸ אך עדיין הסברה צריכה ביאור.

לעומת הסבר הבית יוסף בשיטת הגאונים, הגר"א מסביר אותה כך:

14 ר"ה לד, ב

15 שם לה, א

16 בית יוסף או"ח סי' רסח ד"ה כתב רב עמרם

17 מכאן רואים שהב"י הבין שתפילת ערבית רשות אפילו בשבת ויו"ט. עיין מור וקציעה שדחה מטעם זה דברי הב"י וטען שתפילת ערבית חובה בשבת ויו"ט (לכאורה סברתו היא שכיון שזו התפילה הראשונה של היום הקדוש, יש חובה לאמרה כדי לקדש את היום. וצ"ע). ועיין ביבי"א ח"ו או"ח י"ט אות ב שהאריך להוכיח שרוב הראשונים סוברים שתפילת ערבית רשות גם בשבת, מלבד שיטת הראב"ה שהיא שיטה יחידאית ונדחו דבריה. לכן תירוצו הב"י מסתבר.

18 שו"ע או"ח סי' רסח סעי' יג

שהגאונים מפרשין שם משום סכנה אותן שבאין אחר התפלה כדי שלא יצטרכו להתפלל ויוצאין בש"ץ אלמא נתקנה להוציא מי שלא התפלל וכ"ש מי שלא הזכיר של שבת שמוציא אפי' הבקי ובשאר ימות השנה דבהא מודין חכמים וכמ"ש תוס' כ"ט ב' ד"ה טעה בשם בה"ג ע"ש.¹⁹

לדעת הגר"א, מטרת ברכת מעין שבע היא להוציא את המאחרים ידי חובת התפילה בשמיעתה במקום שיתפללו בעצמם. בניגוד לדעת רש"י שראינו למעלה, שאומר שמטרת התקנה היא להאריך את זמן התפילה למתפללים, לדעת הגר"א מטרתה היא יצירת פתרון למאחרים. הדברים מבוארים עוד ברמב"ם:

בערב כל העם יושבין והוא עומד ואומר והוא רחום כו' ברכו את יי המבורך וכו' והם עונין ברוך יי המבורך לעולם ועד, ומתחיל לפרוס על שמע ואומר קדיש ואחר כך הכל עומדים ומתפללין בלחש, וכשמשלימין אומר קדיש והם נפטרינן, ואינו חוזר להתפלל בקול רם ערבית לפי שאין תפלת ערבית חובה לפיכך לא יברך ברכות לבטלה שאין כאן אדם שנתחייב בהם כדי להוציאו ידי חובתו. בלילי שבתות חוזר ש"ץ אחר שמתפלל בלחש עם הציבור ומתפלל בקול רם, אבל אינו מתפלל שבע אלא ברכה אחת מעין שבע.²⁰

נראה מדבריו שישוד תקנת ברכת מעין שבע הוא חזרת הש"ץ, שמטרתה להוציא ידי חובה את מי שלא התפלל.²¹ הראיה, שהרמב"ם כתב ברכה זו מיד לאחר שכתב שחזרת הש"ץ לא נאמרת בתפילת ערבית, ועוד, שכתב 'חוזר ש"ץ'.²²

19 ביאור הגר"א או"ח סי' רסח סע' יג

20 רמב"ם הל' תפילה וברכת כהנים פ"ט ה"ט. ועיין שבלי הלקט סי' סו שכתב כך מפורש וסמ"ג עשין סי' יט.

21 ראה ר"ה ל"ד, ב

22 אמנם הרמב"ם עצמו כתב בהלכה הבאה שמטרת הברכה היא לעכב את הציבור, ולא להוציאם ידי חובה. ומוכרח בשיטתו שגם אם מטרת התקנה היא לעכב את הציבור, למעשה אפשר לצאת בברכה זו ידי חובת חזרת הש"ץ בברכה זו, כפי שיתבאר לקמן.

שתי האפשרויות לסיבת התקנה מופיעות כבר בדברי הראשונים, כפי שהוכיחו ה'בצל החכמה'²³ וה'דברי יציב'²⁴ באריכות. אכן בצל החכמה מעיר שלמרות ששיטת רש"י אצלנו היא שמטרת התקנה היא להאריך את התפילה, במחזור ויטרי²⁵ וברוקח²⁶ מופיע במפורש שניתן לצאת ידי חובה בברכת מעין שבע. יוצא שגם לשיטות שסוברות שברכת מעין שבע לא נתקנה אלא כדי לעכב את הציבור, להלכה אפשר לצאת ידי חובה בשמיעתה כיוון שיש בה מעין התפילה. כמו כן ניתן לומר שאמנם הסיבה העיקרית לתקנה היא כדי לעכב את הציבור, אך הסיבה המשנית היא כדי להוציא ידי חובה את מי שלא התפלל. שני הגדולים הנזכרים כיוונו לאותו עיקרון, ועיין בפנים למקורם ואין לכפול. יוצא שאכן יש בית אב גדול גם לדברי הגר"א בדברי הראשונים.

יסוד הברכה בתורת האר"י

אנו רוצים לנסות להטעים מהו עניין חזרת הש"ץ, ומדוע נתקנה חזרה על התפילה דווקא בליל שבת בשונה מכל שאר לילות השנה – תוספת שלא מצאנו כמותה בשום חג או יום טוב, כמבואר בפתיחה.

הדברים יתבהרו מעט על פי דברי הציץ אליעזר. אחרונים רבים נשאלו האם יש לכרוע בברכת מעין שבע. ההלכה אומרת שאין כורעים במקומות שחז"ל לא תיקנו לכרוע;²⁷ אך רוח המנהג לכרוע בתחילת ברכת מעין שבע, והדבר עורר תמיהה בעיני למדנים רבים. הציץ אליעזר משיב²⁸ שאין לערער על המנהג לכרוע, מכיוון שמצינו הלכות רבות בברכת מעין שבע שנקבעו על פי תורת הנסתר, ואין לתמוה אם גם זו אחת מהלכות אלו. הכריעה מבוססת על מה שכתוב במקובלים שברכת

23 שו"ת בצל החכמה ח"ד סי' קיא

24 שו"ת דברי יציב או"ח סי' קכב

25 מחזור ויטרי סי' קה

26 ספר הרוקח הלכות שבת סי' נ

27 שו"ע או"ח סי' קיג סע' ג

28 שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' כג

מעין שבע היא מעין חזרת הש"ץ, וממילא יש סברה לומר שצריך לכרוע. הציץ אליעזר מעתיק את לשון ה'מחזיק ברכה' בעניין חזרה על ברכת מעין שבע אם טעה ואמר 'האל הקדוש' בשבת תשובה, כדי להוכיח שמקורן של הלכות רבות בברכה זו נמצאות בכתבי האר"י:

אמנם לפי מ"ש רבינו האר"י ז"ל דברכת מעין ז' חובה היא ורז"ל שאמרו מפני עם שבשדות סו"ד שתו בדברי קדשם והיה העלמ"ה א"כ מאחר דכל הרבנים הנ"ז תלו טעמייהו דאינה חובה, בהגלות נגלות אמרי קדוש האר"י ז"ל דחובה היא וגם רז"ל כיוונו לסוד הדבר אלא שהיו נותנין טעם לפי הפשט ותחת כבודם ברמ"ז בהדי כבשי, נראה דחוזר.²⁹

הציץ אליעזר אף מביא ראיה נוספת לכך שדברי האר"י מכריעים בברכה זו, מדין אמירתה בבית אבלים וחתנים. אמנם השו"ע פסק שלא לאומרה שם,³⁰ ובכל זאת המנהג בירושלים לאמרה, וזאת על פי תורת האר"י. גם מכאן אנו רואים שהרבה מענייני ברכה זו נקבעים על פי דברי האר"י. ומסיים הציץ אליעזר שם:

אחרי כל הדברים האמורים ברור דלא רחוק כבר כלל לומר דגם מנהג זה של לכרוע בתחלת מעין שבע, מיוסד ג"כ על יסוד דברי רבינו האר"י ז"ל דס"ל דדין חזרה דשחרית ומנחה לה ממש,³¹ ושלפי הנ"ל במחזיק ברכה גם רז"ל כיוונו לזה בסוד שיח קדשם, וא"כ לכן יש גם לכרוע בזה כחזרה דשחרית ומנחה.³²

אחר הדברים הללו ננסה לרדת מעט לעומק הלכה זו, ולהבין אותה לפי השגתנו.

29 שם

30 שו"ע או"ח סי' רסח סע' י

31 למרות שהאר"י עצמו מסביר במפורש בשער הכוונות שזו רק מעין חזרת הש"ץ ולא חזרת הש"ץ ממש, הכוונה כאן היא שבכל זאת שייכים בה דיני חזרת הש"ץ.

32 שו"ת ציץ אליעזר שם

יסוד דין חזרת הש"ץ

נקדים לבאר את יסוד דין חזרת הש"ץ בכלל. מקור הדין הוא בשלהי מסכת ראש השנה.³³ מובאת שם מחלוקת תנאים בשאלה האם חזרת הש"ץ מועילה לפטור דווקא מי שאינו בקי, או גם את הבקי. יש מחלוקת אמוראים האם להלכה נשארו במחלוקת תנאים או לא, ולהלכה נפסק בשו"ע³⁴ שחזרת הש"ץ מיועדת להוציא מי שאינו בקי בלבד.³⁵ נשאלת השאלה: אם כן, מדוע היום אנו חוזרים, והרי אין מי שאינו בקי וממילא אין מי שיכול לצאת בזה ידי חובה?

החזון איש³⁶ מביא תירוץ שנאמר לפניו ותירוף מדיליה. התירוף שנאמר לפניו³⁷ הוא שלפעמים נמצא משהו שאינו בקי. תירוצו שלו הוא על פי המשך הגמרא בראש השנה,³⁸ שם מבואר שלפי שיטת ר"ג חזרת הש"ץ מוציאה ידי חובה גם את העם שבשדות. החזו"א אומר, שמכיוון שחייבו חז"ל שאחד בעיר ירד לפני התיבה להוציא את העם שלא נמצא בעיר, ממילא חייבו דין חזרת הש"ץ באופן קבוע לכל מניין ומניין. אלא שלפי זה צריך עיון מדוע בתפילת ערבית אין חובה לחזור בשביל העם שבשדות. אמנם המאירי³⁹ מביא שאכן יש אומרים שצריך לחזור על תפילת ערבית, אך מנהג ישראל אינו כן.

הרמב"ם מסביר מדוע אין חזרת הש"ץ בתפילת ערבית:

ואינו חוזר להתפלל בקול רם ערבית לפי שאין תפלת ערבית חובה לפיכך לא יברך ברכות לבטלה שאין כאן אדם שנתחייב בהם כדי להוציאו ידי חובתו.⁴⁰

33 ר"ה לד, ב

34 שו"ע או"ח סי' קכד סעי' א

35 בכל זאת נאמר בשו"ע (שם סעי' י) שמי שהתפלל וטעה יכול לצאת ידי חובה בשמיעת חזרת הש"ץ, אף אם הוא בקי. הסביר שם המשנ"ב (שם ס"ק מ) שכיוון שכבר התפלל יש לו דין אחר.

36 חזון איש או"ח הלכות תפילה סי' יט אות ו

37 הוא מביא בשם האחרונים, וכוונתו ללבוש; וכן מופיע במשנ"ב ס"ק יב.

38 ר"ה לה, א

39 בית הבחירה למאירי ברכות כא, א ד"ה זה שאנו

40 רמב"ם הל' תפילה וברכת כהנים פ"ט ה"ט

הרמב"ם מבסס דין זה על כך שתפילת ערבית רשות, על פי הגמרא בברכות.⁴¹ אלא שהרמב"ם עצמו, בהעתיקו דין זה, מביא סייג לדבריו:

ואין תפלת ערבית חובה כתפלת שחרית ומנחה, ואף ע"פ כן נהגו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם להתפלל ערבית וקבלוה עליהם כתפלת חובה.⁴²

הרמב"ם עצמו אומר שלמרות שתפילת ערבית רשות קיבלוה ישראל עליהם כחובה. לא כדברי בה"ג⁴³ שסובר שאדם הרוצה להתפלל קיבל על עצמו חובה פרטית, אלא זוהי חובה ציבורית! ובכל זאת אומר הרמב"ם אצלנו שלא חוזרים על התפילה מכיוון שתפילת ערבית אינה חובה ואף אחד לא התחייב בה. הרשב"ץ⁴⁴ רוצה לתרץ שאמנם קיבלוה ישראל עליהם כחובה, אך אין זו חובה ככל התפילות, ולכן אין אומרים קדושה, לא נופלים על פניהם ולא חוזרים על התפילה. אפשר היה לומר זאת, אלא שקצת קשה לדחוק כך בכוונת הרמב"ם. הרמב"ם עצמו כותב "שאין כאן אדם שנתחייב בהם כדי להוציאו ידי חובתו", ולכאורה כוונתו היא שלא רק שאין תפילה זו חובה, אלא שאין איש שהתחייב בה שאפשר להוציא אותו ידי חובת התפילה.

לכן נראה לומר שגם לאחר שקיבלוה ישראל על עצמם כחובה, אי אפשר לומר שיש חיוב אישי על כל אחד ואחד שיוצר חיוב ערבות. דין ערבות נובע מכך שכל אחד מישראל מחויב בדבר, וממילא יכול להוציא את חברו. לכאורה דין זה הוא היסוד לחזרת הש"ץ: אדם אחד אומר אותה כדי לפטור את העם שבשדות. בתפילת ערבית אין חובה אישית, וגם לאחר שקיבלוה ישראל על עצמם כחובה לא הצליחו לחייב בה כל אחד מישראל, אלא רק את הציבור ככלל.

אך תירוץ זה צריך עיון, מה נשתנה ליל שבת מכל הלילות שבו יש חובה כללית ופרטית כאחד, או לפחות מעין בחינה כזו?

41 ברכות כז, ב

42 רמב"ם שם פ"א ה"ו

43 הלכות גדולות הלכות ברכות פ"ד עמ' מט

44 רשב"ץ ברכות כז, ב ד"ה והאידנא

פרט וכלל

צריך להוסיף על הגדרים ההלכתיים ולהסביר באופן קצת יותר רוחני ומופשט. דין חזרת הש"ץ שייך לנקודת החיבור בין האדם הפרטי לכלל, הרי מצד אחד, הלכה היא שאין אומרים חזרת הש"ץ אלא אם מתפללים בעשרה. מצד אחר, כפי שראינו, יסוד החיוב גובע מכך שיש אדם פרטי שלא התפלל ועלינו להוציא אותו ידי חובה. מפגש כזה בין חיוב פרטי לכללי הוא נדיר מאוד. המסר מכך הוא שיש בתפילה מימד אישי, אך יש גם מימד של התחברות כלל האומה אל מקורה. זהו יסוד שליח הציבור. לכן מופיע במקובלים⁴⁵ שיסוד חזרת הש"ץ עליון יותר מיסוד התפילה האישית, כיוון שבחזרה מתגלה החיבור של הפרט אל הכללות.

אלא שחיבור זה מתבצע על ידי פרט דווקא. חזרת הש"ץ נאמרת בבית הכנסת, ולא בשדות שהם מקום הכלל עצמו. יוצא אם כן, שהחיבור בין הפרט לכלל איננו מבטל את הפרט. הפרט מתחבר אל הכלל דווקא מתוך פרטיותו, וכל יצירת הכלל, המתבטאת באמירת חזרת הש"ץ – מתבצעת דווקא על ידי הפרט, הנמצא בבית הכנסת.

המפגש בין הפרט לכלל יכול להתרחש דווקא ביום ולא בלילה. היום, שבו מתבצעת עיקר עבודת האדם, מבטא את האדם במציאות. הלילה, לעומתו, מבטא את זמן המנוחה. בלילה האדם מאבד מעט את מקומו וממילא מתגלה מקום הכלליות של העולם, והמקום הפרטי נשאר מוסתר. בלילה, אם כן, אי אפשר לומר חזרת הש"ץ כיוון שמקומו הפרטי של האדם נפקד.

הארת ליל שבת

בליל שבת יש הארה גבוהה שמספיקה לומר לכל הפחות מעין חזרה, ועל ידה עם ישראל מתחבר למקום האלקי-הכללי. מעלת ליל שבת היא

45 כפי שמביא כף החיים סי' קכד סק"ב

שלאחר היום, שבו עסקנו במלאכה, אנו מבטלים את מלאכתנו. השביתה ניכרת בנו כאנשים שעד לפני רגע עבדו וכעת מתבטלים לרצון ה'.

יש כאן צד שבו אנו מוצאים את עצמנו פועלים משהו במנוחה, שהרי הקדוש ברוך הוא נתן לנו את היכולת לשבות ואנו מוציאים אותה לפועל. בעוד שמנוחה בדרך כלל היא ביטוי של נפעלות אנושית, כאשר היא מתרחשת מתוך פעילות היא פעולה אקטיבית של האדם. בעוד שבמנוחת לילה רגילה האדם אינו פעיל אלא מתבטל לכלל ומשאיר מקום לאלוקות לפעול – מנוחת ליל שבת היא מנוחה שזוכרת ומקדשת את היום. אנו נחים כדי לעשות רצון ה', כלומר אנו פועלים בנו נפעלות, ומן הצד השני – בנפעלותנו אנו פועלים למימוש רצון ה'. מנוחה כזו, של שביתה פעילה ממלאכה, מודגשת בעיקר בכניסת השבת, ולכן קידוש הלילה הוא מרכז קדושת השבת.

יש כאן פגישה בין הפעילות האנושית לפעילות האלוקית, פגישה של הפרט עם הכלל. לכן יש צד שאפשר לומר חזרת הש"ץ בליל שבת.⁴⁶

46 עפ"ז ניתן לבאר הלכה נוספת שהובאה בשו"ע או"ח סי' תפז סעי' א, שכליל יו"ט ראשון של פסח אין אומרים ברכת מעין שבע. כל מהות ליל הסדר היא הופעת החיבור בין הפרט לכלל, כפי שמאריך הרב קוק זצ"ל להסביר בהגדה של פסח (הגדה של פסח עם פירוש עולת ראיה עמ' ג [עולת ראיה ח"ב עמ' רנד]). ממילא אין לחזור, כדי להדגיש שהחיבור מתרחש בזמן הסדר עצמו.